

Здравко Пејировић

ВЕЛИКИ МЕШТАР ПРОТИВ СВИЈУ ХУЉА

(Мирко Ковач: *Вријеме које се угаљава*, Фрактура, Запрешић, 2013)

Понегде се може прочитати да је Мирко Ковач последњи велики југословенски писац. Ово „југословенски“ би, ако би већ морао да се некако национално или географски одреди, било прихватљиво писцу, мада у његовом случају тај присвојни придев треба схватити пре као ничији него свачији писац. Ни у једном интервјуу датом од деведесетих па до своје смрти, упркос честим инсистирањима, Ковач није одговорио на питање чијој књижевности припада – да ли српској, црногорској, хрватској или босанскохерцеговачкој. Рођен је у црногорском селу Петровићи, детињство провео у Билећи у Херцеговини, као младић побегао у Војводину, школовао се и неколико деценија живео у Београду, да би одатле, под већ познатим околностима, отишао у Истру где је провео последње две деценије живота. Писао је и на екавици и на ијекавици. Роман *Враћа од ујџробе* налази се у престижној Нолитовој едицији „50 романа српске књижевности“, а истој књижевности Ковач припада и по томе што је заступљен у неколико антологија српске приповетке; његов први роман *Губилишће* се налази у Антологији црногорске књижевности, док је његова последња књига *Вријеме које се угаљава* предложена за регионалну награду „Меша Селимовић“ као дело хрватске књижевности итд... Тако је и он доживео Кишову судбину да га данас, после смрти, својатају сви, можда и они који су га за живота презирали.

А Мирко Ковач је презирао агресивне национализме деведесетих, патолошку опчињеност месијанизмом балканских сатрапа и њихових нешто мирољубивијих наследника, идолопоклонство „оцветала масе“, заслепљеност ма којом идеологијом, понајвише доктринарну ортодоксију затуцаних књижевних комесара, гнушао се „елите горе од руље“, а подсмевао баналности провинцијског схватања националне историје и државе, и културфашизму недаровитих писаца. Стога не чуди што је одувек био *на друјој сџрани* – то је био његов свестан избор, који ће учинити да, осим у литератури, он нигде нема свој дом. Међутим, иако је био приморан да напусти Београд почетком деведесетих, претходно много пута безуспешно маргинализован и прогањан из књижевних кругова, он о свим тим хајкама и о својим гоничима не пише острашћено нити покушава да, попут неких, своју улогу дисидента прикаже као херојски чин непоткупљивог интелектуалца, какав је без сумње био. Волео је Ковач да се подсмехне свим тим самопрокламованим *хавелима* који су око свог дисидентства исплели ауру мучеништва, изградивши на томе каријере. Заправо, у безумљу те несретне епохе пуне мржње али и парадокса, када се догађало да многи југословенски интелектуалци, па чак и Ковачеви епигони, постану острашћени српски или хрватски националисти, он ни једнима ни другима није праштао пре свега лицемерје, па тек онда кукавичлук или неспремност да се јавно супротставе рађању и стварању зла.

РАЗМЕНА ДАРОВА

Тих деведесетих година, када почиње тзв. „ровињски период“ његовог стваралаштва, Мирко Ковач, до краја доследан свом маниру беспштедног обрачунавања са разним нуспојавама у медијском простору контаминираним опскурним шовинизмом, наставља да пише есеје и оштре полемичке текстове о политичкој реалности, разобличавајући сву интелектуалну јаловост српског и хрватског национализма, и жигосући, без суздржавања, све појаве и људе око себе који су, било активно било пасивно, суделовали у стварању и распиривању мржње. Разумљиво, Ковача потом дуго није било у српској књижевности. Ипак, свој велики повратак у овдашњу књижевну јавност Мирко Ковач је остварио својим маестралним, вишеструко награђиваним романом *Град узрцалу* (2008) који је објавио након више од деценију дуге паузе у писању прозе. Тек појављивањем овог романа почиње поновно велико интересовање за Ковача у нашој земљи те у кратком року следи неколико реиздања његових прозних дела (*Пуже за Нивес Коен, Малвина, Губилишиће...*). Истовремено је запретила „Фрактура“ предузела значајан подухват издавања пишчевих сабраних дела објављујући у наставцима, почев од 2003. године, *Дјела Мирка Ковача* у 16 књига, од којих је последња, иако недовршена, издата крајем 2013. године, дакле неколико месеци након пишчеве смрти. Реч је о књизи *Вријеме које се угађава*.

Одредивши ову своју „тестаментарну књигу“ као роман-мемоаре, Ковач није имао намеру да мистификује питање њеног жанра. Напротив, сва сувишна полемисања око жанровског одређења ове књиге писац је предупредио већ у уводу истакавши да је учинио све „да се тај међаш, тај гранични камен жанра помакне, те да аутобиографско и мемоарско не буду само присјећање, него да постане и обликовање свијета и епохе, те да тако и отклони оне двојбе ‘или роман или аутобиографија’, јер зашто не и једно и друго све док црпи једно из другог“. Овим аутопоетичким исказом Ковач се заправо одредио према свом целокупном прозном опусу који се увек кретао између та два колосека – фикције и факције. Штавише, не би било погрешно рећи да Ковач већ од свог првог романа *Губилишиће* истовремено пише и аутобиографију.

Поменути тестаментарност овде треба схватити превасходно као сведочанство о епоси чија су страховита гибања изазивала дубоке потресе у животу писца и његових пријатеља, а тек онда као интимну исповест у виду свођења свог животног и уметничког биланса. И Ковач се, као и већина писаца, у последњим годинама живота посвећује мемоарима, изнова исписујући неке од најбољих страница јужнословенске књижевности. Истовремено, он врши коначне исправке на претходно објављеним прозним делима, изостављајући или дописујући понегде читаве пасусе. Та његова позната педантност и склоност ка поновном и стрпљивом ишчитавању и преправљању сопствених дела, чак и оних која су вишеструко објављивана, сугерише нам да би и ова књига имала друкчији коначни изглед, мада свакако не битно промењен, да је аутор успео да је заврши (по сведочењу његових блиских пријатеља, књига би садржала још два-три поглавља) и потом изврши последње „резове“. „Роман је готов онда када не можете избацити из рукописа ниједан редак“, рекао је Мирко Ковач у једном интервјуу, па је тешко претпоставити да ли би се у коначно редигованој верзији ове књиге ових шестсто страница увећало или смањило. Чињеница је да су поједина поглавља стилски неуједначена, мада само у том смислу што понегде постоје одређене хрпа-

вости у језичко-стилској равни, свакако нетипичне за Ковача, које би у последњој ауторској коректури, без сумње, биле изглачане. Али исто тако постоје многа поглавља која су стилски беспрекорно изведена, као и она која се могу читати као самосталне приповедачке целине, а у којима не би требало променити ни речи.

Као узбудљиво мемоарско штиво, ова књига је и драгоцену и поуздано сведочанство о културној политици и политичкој култури у периоду после Другог светског рата, пре свега о шездесетим и седамдесетим годинама прошлог века у Београду, када Ковач интензивно сарађује и другује са најзначајним књижевницима, сликарима, филмским и позоришним уметницима тадашње Југославије, пркосећи својим интелектуалним ангажманом стегама цензуре тада веома ригидног система. Управо тај миље интелектуалне и уметничке елите којој је и сам припадао налази се у фокусу ових мемоара. Тако у овој књизи наилазимо на галерију портрета највећих југословенских уметника и интелектуалаца, пре свега Данила Киша и Леонида Шејке, али се говори и о Оскару Давичу, Милошу Црњанском, Бориславу Пекићу, Јосипу Кулунџићу, Лордану Зафрановићу, Миловану Ђиласу и другима. Наравно, то нису цртице анегдотског типа којима се чаршија одувек забављала, стварајући и препричавајући урбане митове о познатим уметницима, већ приче о сусретима интелектуалаца између којих је постојало узајамно поштовање, ако не веће или мање пријатељство, о њиховој борби са репресивним апаратом и цензуром, о њиховим заједничким наступима у јавности, али и сукобима и размимоилажењима. Тако смо добили драгоцену увиде у светоназоре појединих великана наше уметности, али и упознали њихове мање пријатне стране, чак и слабости.

Ипак, Ковач није желео да од својих мемоара направи литерарни споменар у којем ће бити простора само за описе сусрета са личностима које су обележиле југословенску културу двадесетог века. Значајан део мемоара посветио је људима који су потпуно непознати широј јавности, односно несвакидашњим познанствима са особама изван уметничког и боемског света, са необичним, чак ишчашеним, интелектуалцима, па и са маргиналцима и људима са самог дна друштвене лествице са којима се игром случаја сусретао. Као што је Ковач сам признао, често су необичне приче проналазиле њега, што је за писца таквог кова био прави благослов. С тим у вези, посебно су упечатљива поглавља о доктору Илићу, психијатру који се налазио на ивици лудила, и његовим пацијентима. Прича о лудом психијатру у литератури је већ одавно клише, али Ковач је те замке увек вешто избегавао, те је и овде, захваљујући аутобиографској перспективи, створио литерарно уверљиву и узбудљиву, а у композиционом смислу маестрално изведену приповедну целину. Међутим, треба рећи да не можемо поуздано знати да ли је у појединим поглављима ове књиге, па и у овом, тај аутобиографски дискурс заправо фингиран или не. Јер нека поглавља, попут оне изванредно изведене, чак дирљиве, епизоде о пишевом сусрету са Тином Ујевићем у загребачкој кафани – ово ће нам открити у поговору Филип Давид (мада је и сам аутор у једном интервјуу рекао исто) – заправо су измаштана. Тако ће остати без одговора питање где у овом делу престаје мемоарско а почиње фикција, поготово када читамо поглавља која су, иако дата из аутобиографске визуре, на граници реалног (најбољи пример је поглавље „Роман незнана писца“). Ипак, постоји једна граница преко које Ковач у овој књизи није прелазео – у портретисању појединих ликова стао је тамо где би у фикцији продужио у гротеску.

Коначно, књига Ковачевих мемоара не би могла да се замисли без приче о његовом оцу. Очева фигура је свеприсушна у Ковачевој прози, чак и у оној која нема наглашен аутобиографски карактер. Слика оца у овој књизи најближа је оној из романа *Град у зрцалу*: тај отац је сав од непомирљивих крајности – патријархални динарац на кога је медитерански дух ипак оставио трага; кафански мудрац који говори ретко али интелигентно и духовито; груб према жени, строг, хладан и уздржан према сину, али и несрећан због тога; сурови пијанац али и скрушени покајник; горд али и самоироничан. За живота никада неће помиловати сина, али ће испод његовог душека, након смрти, пронаћи исечке из новина у којима се говори о синовљевим књижевним успесима и прогонима. Та необична повезаност са човеком са којим, како каже у поглављу „Умире ми отац“, за цео живот није изменио толико речи колико у тих неколико дана док је седео покрај њега на самртничкој постељи – трајно га је обележила као писца, толико да се фигури оца опсесивно враћао све до последњих страница своје прозе.

Вријеме које се угађава је књига која dobrим познаваоцима Ковачевог стваралаштва неће открити много новог. Иако је ово несумњиво његова најличнија књига, многе теме, мотиви, па и ликови обрађивани су у његовим претходним романима и приповеткама, на шта и сам писац у овој књизи упућује, а пишчеви ставови у вези са националним сукобима из осамдесетих и деведесетих година познати су из његових књига есеја и полемика, као и из објављене преписке са писцем Филипом Давидом. То, међутим, не значи да ће читаоци бити разочарани. Велико је мајсторство овог писца, како су приметили и поједини критичари, да ствара потпуно различита дела о истим садржајима. Она позната изрека да писац целог живота пише исту књигу у великој мери пристаје уз Мирка Ковача, поготово када се један поред другог ставе романи *Губилишће*, *Враћа од ујиробе*, *Град у зрцалу*, али и многобројне приповетке везане за Ковачев завичај као хронотоп његове прозе.

Вријеме које се угађава се природно надовезује на ове и све остале Ковачеве прозе: она је својеврсни апендикс свих претходних књига, упутство за читање појединих романа или, како сам писац каже, „водич путнику који би можда хтио проћи брдовитим крајоликом“ његове прозе. Такође, она представља уобичајено и за писца нужно свођење животног биланса, дубоку и беспопштедну самоанализу која је својствена Ковачевој поетици, што је учинило да се мемоарски дискурс константно преплиће са аутопоетичким исказима. Мирко Ковач исписује мемоаре који умногоме надрастају његову личну историју и постају драгоценост сведочанство о једном великом и бурном раздобљу наше историје, читавој половини века, у којем се његов глас чуо и када су други ћутали и толерисали зло. Истовремено, Мирко Ковач исписује узбудљив (аутобиографски) роман. Игор Мандић је поводом *Увода у групу животи* (1983), књиге која је у жанровском смислу најсроднија овој, написао: „Да би могао постојати роман без фабуле [...] – потребно је да пишев живот буде фабулозан.“ А живот Мирка Ковача био је довољно интересан да се његова аутобиографија може читати као узбудљиво романескно штиво. И као роман и као мемоари, књига *Вријеме које се угађава* представља врхунску прозу која уверљиво сведочи да је Мирко Ковач један од највећих књижевника са ових простора. Стога би објављивање његових сабраних дела и у нашој земљи морало да буде догађај од прворазредног значаја за нашу културу.